

“סב... דודי” (שיר השירים ב', יז) – מדוע משלחת הרעיה את דודה?

א. מבנה השיר והשאלה שהוא מעלה

אחד השירים המרגשים בספר שיר השירים הוא שיר הערגה שבפרק ב. הרעיה מתארת איך הדוד בא אליה במרץ ובזריזות. או אז מתרחש ביניהם מעין דו-שיח של אהבה ותשוקה, דא עקא ששיח זה איננו מסתיים כמצופה לאור תחילת השיר ב'סוף-טוב' של מפגש רעים אהובים. נעמוד על מבנהו של השיר, ונראה איך שאלת היסוד על סופו עולה מתוך המבנה.¹

א.

מְדַלֵּג עַל הַהָרִים מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת:	(ח) קוֹל דּוּדֵי הַנָּה זֶה בָּא
אוּ לְעֹפֵר הָאֵילִים	(ט) דּוֹמָה דּוּדֵי לְצַבִּי
מְצִיץ מִן הַחֲרָבִים:	הַנָּה זֶה עוֹמֵד אַחֵר כְּתִלְנוּ
	מִשְׁגִּיחַ מִן הַחֲלָנוֹת

ב1.

וּלְכִי לָךְ:	(י) עֲנֵה דּוּדֵי וְאָמַר לִי
הַגִּשְׁם חֲלָף הַלֶּךְ לוֹ:	קוֹמִי לָךְ רַעֲיָתִי יָפְתִי
עַת הַזְמִיר הַגִּיעַ	(יא) כִּי הַנָּה הַסְתָּיו קָרִי עָבַר
וְהַגִּפְנִים סָמְדָר נָתְנוּ רֵיחַ	(יב) הַנְּצַנִּים נָאוּ בְּאַרְץ
וּלְכִי לָךְ: ס	וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצָנוּ:
	(יג) הַתְּאֵנָה חֲנֻטָּה פְּגִיחַ
	קוֹמִי לְכִי לָךְ קָרִי רַעֲיָתִי יָפְתִי

ב2.

בְּסִתֵּר הַמְדַרְגָּה	(יד) יוֹנְתִי בְּחֻגֵי הַסֶּלַע
הַשְּׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלְךָ	הַרְאֵנִי אֶת מְרֹאֲיֶךָ
וּמְרֹאֲיֶךָ נְאוּהָ: ס	כִּי קוֹלְךָ עָרַב

1 תיחום השיר ומבנהו מבוססים על ספרו של א' עסיס, **אהבת עולם אהבתיך – קריאה חדשה בשיר השירים**, תל אביב תשס"ט, עמ' 62–63. בהמשך המאמר יובא ניתוחו של עסיס לשיר ולצדו הצעה אחרת.

ג.

שְׁעָלִים קִטְנִים מְחַבְּלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סִמְדָר:	(טו) אֶחָזוּ לָנוּ שׁוֹעָלִים
הָרְעִה בְּשׁוֹשְׁנִים:	(טז) דּוּדִי לִי וְאֲנִי לוֹ
וְנָסוּ הַצֹּלְלִים	(יז) עַד שְׁיַפּוּחַ הַיּוֹם
אוֹ לְעֹפֵר הָאֵילִים עַל הָרִי בְּתָר: ס	סב דְּמָה לָּךְ דּוּדִי לְצַבִּי

מבחינת חלוקת השיר נראה שנכון לחלקו לשלושה חלקים על פי זהות הדוברים והעניין.

חלק א - פסוקים ח-ט - תיאור הרעיה של בוא הדוד

חלק ב - י-יד - דברי הדוד לרעיה (מצוטטים בפי הרעיה)

חלק ג - טו-יז - תגובת הרעיה לדברי הדוד.

חלק ב נחלק לשני חלקים על פי תוכנו ולשונו.

חלק ב1 - פסוקים י-יג - בקשת הדוד "קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך", במתכונת של אינקלוזיו.

חלק ב2 - פסוק יד - בקשת הדוד לראות את רעייתו ולשמוע את קולה.

חלוקת הפרשיות של בעלי המסורה מסייעת במידת מה לחלוקה הנ"ל. השיר מתחיל

בפרשייה חדשה ובסופו סיום פרשייה, וכן חלקים ב2 ו-ג מהווים פרשיות נפרדות.

השיר מעוטר באינקלוזיו; הוא פותח בדוד המדומה לצבי או לעופר האילים על ההרים:

"קול דודי הנה זה בא מְדַלֵּג עַל הָהָרִים... דּוּמָה דּוּדִי לְצַבִּי אוֹ לְעֹפֵר הָאֵילִים" (ח), ומסיים בכך: "דְּמָה לָּךְ דּוּדִי לְצַבִּי אוֹ לְעֹפֵר הָאֵילִים עַל הָרִי בְּתָר" (יז).

אולם כיוון התנועה של הדוד הוא הפוך. בעוד בתחילת השיר הדוד "בָּא" מנקודת המבט

של הרעיה הדוברת, היינו בא אליה, בסיומו של השיר היא קוראת לו: "סב" ומשלחת אותו מעל

פניה אל "הָרִי בְּתָר".²

מדוע? הלא הדוד בא אליה מלא תשוקה, והיא גם היא נרגשת מהאפשרות לפגוש אותו.

הוא קורא לה אליו תוך שימוש בביטויי אהבה כנים ומרגשים: "רְעִיתִי יְפָתִי... יוֹנְתִי". מדוע

אפוא אחר כל ביטויי החיזור הללו היא אינה נענית לו? מדוע לאחר הצהרת הנאמנות שבפיה:

"דּוּדִי לִי וְאֲנִי לוֹ" (טז), הרעיה משלחת אותו ריקם ללא שהם אפילו נפגשים לרגע?³

2 לא קיבלנו את דברי מי שכן ראה בשיר הזה אהבה ממומשת, ראו: א' לוינגר, **שיר השירים מפורש בידי אליעזר לוינגר**, ירושלים תשל"ג, עמ' 41; י' זקוביץ', **מקרא לישראל - שיר השירים**, תל אביב תשנ"ב, עמ' 74.

3 זקוביץ שם, עמ' 73, מכנה זאת "חוסר הסבירות בהתנהגותה", ומעלה אפשרות להסיק מכך שבכלל אין מדובר בשיר אחד אורגני, אלא ב"שני רסיסים שדבר אין להם זה עם זה". לדעתי יש להעדיף לחתור להסביר את התנהגותה של הרעיה מאשר לבחור באפשרות שהוא מעלה.

ב. תשובות שניתנו לשאלת היסוד

1. עמוס חכם – התלבטות

עמוס חכם בפירוש **דעת מקרא** לשיר השירים מסכם את השיר כשיר של התלבטות. מצד אחד הרעיה אכן מסרבת לפגוש את דודה, אך מצד שני באותו דיבור היא גם מצהירה לו נאמנות. הוא מכנה את טיב היחס הזה בכינוי התלמודי (סוטה מז ע"א) "שמאל דוחה וימין מקרבת", היינו שתי תנועות סותרות המבטאות שני הלכי נפש:

בשיר זה מדבר הדוד על לב רעייתו, אולם היא אינה נענית לו ואף מסתרת מפניו. לפיכך שר הדוד שיר שני על היונה (יד). על שיר היונה עונה הרעיה בשיר השועלים (טו). על כל פנים הרעיה עונה לדודה לפי דרכו: הוא שר לה על יונה (סמל התום), והיא שרה על שועלים (סמל העורמה). אולם סירובה של הרעיה אינו בלב שלם, אלא 'שמאל דוחה וימין מקרבת'. לפיכך סיימה הרעיה בשיר נאמנות לדודה, ומדמה אותו לצבי על הרי בתר.⁴

על פי זה מפרש חכם את המשפט הקשה על השועלים:

אחזו וגו' – זו תשובת הרעיה: לפי שביקש 'השמיעני את קולך' עונה לו בשיר על שועלים. ואפשר שרוצה לומר בזה שאין היא יכולה ללכת אתו כבקשתו: קומי לך... ולכי לך, לפי שעליה לשמור את הכרמים מפני השועלים. וכרמינו סמדר – הוא מקרא קצר ושיעורו: וכרמינו חנטו סמדר, לפיכך יש לשמרם מפני השועלים המתאווים לאכול את הסמדר.

כלומר, הדחייה של הרעיה מנומקת במעין תירוץ מתחמק של צורך לשמור על הכרם מפני השועלים.⁵

אכן יש להודות שדרכי האהבה נפתלות הן, ולא פעם אנו פוגשים רעים אהובים שאהבתו של אחד מהם אינה שלמה: מצד אחד רוצה לקרב ומצד שני מרחק; ליבו חצוי והוא מתקשה להחליט באופן סופי. קשה אפוא לדחות את הפירוש של חכם מכוח המציאות, אולם נראה שהשיר שלפנינו אינו תואם את מצב האהבה המורכב הזה. תגובת הרעיה נראית לנו מלאת נאמנות של הרעיה לדוד, כך שקשה לקבל שהקריאה "סב" היא בגדר 'שמאל דוחה'.

4 ע' חכם, **דעת מקרא** – חמש מגילות, ירושלים תשל"ד, שיר השירים ב, לסיכום השיר.

5 ראו א' קמינקא, **שיר בשירים בתוך חמש מגילות (מקרא מפורש)**, תל אביב תשט"ו, עמ' ח-ט, המסגנר על הרעיה וטוען שהיא פוחדת לצאת אל דודה בלילה החוצה "פן תפול בידי אנשים או חיות רעות". לדעתו היא מבקשת שאנשים ילכדו את השועלים כדי שלא יאימו עליה. השועלים לפי פירוש זה אינם מטפורה אלא שועלים ממש, ולהלן נציע כיוון אחר.

גם פירושו של חכם על השועלים נראה קצת קשה. מבחינה ריאליטית שועלים אינם אוכלים כרמי סמדר,⁶ כך שקשה לקבל שמדובר כאן בתיאור ריאליסטי של חובת הרעיה לשמור על הכרם מפני השועלים.

2. אליהו עסיס – חוסר בשלות

לדעת אליהו עסיס⁷ הרעיה דוחה את הדוד מפני שהיא מרגישה שהוא עדיין אינו בשל לקשר אינטימי עמה. נביא כאן בקצרה את הניתוח הספרותי המחכים של עסיס לשיר, שכן ניתוחו יוכל לסייע בכיוון שאותו נרצה לפתח להלן.

עסיס עמד על כך שהמוטיב החוזר בשיר שלפנינו הוא מוטיב החושים.

בחלק א הדוד נראה ("דומה דודי") ונשמע ("קול דודי") – חוש הראייה וחוש השמיעה. בחלק ב1 הדוד מתאר את הטבע בשלושה חושים: הראייה ("הנצנים נראו בארץ"), השמיעה ("וקול התור נשמע בארצנו") והריח ("והגפנים סמדר נתנו ריח"). בחלק ב2 הדוד מבקש ליהנות מהרעיה, אולם כאן מופיעים בסדר כיאסטי רק שניים מתוך שלושת החושים שהוזכרו קודם – הראייה והשמיעה: "הראיני את מראיך השמיעיני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאווה".

עסיס טוען שתיאורי הטבע הפורח בפי הדוד משמשים מעין השראה לפריחת האהבה בין הדוד לרעיה. הוא עומד על זיקה לשונית בין הטבע והאהבה, ומבאר ששלושת החושים שהוזכרו בתיאור הטבע (ראייה, שמיעה וריח) הם הם החושים השותפים בדרך כלל במעשה האהבה, כפי שמופיע במקומות אחרים בשיר השירים.⁸

לאור ההנחה הזאת, שואל עסיס מדוע חוש הריח שהופיע בתיאור הטבע בחלק ב1 אינו מופיע בתיאור התשוקה לרעיה בחלק ב2? מדוע אין הדוד אומר לרעייתו שהוא עורג לא רק למראה ולקולה אלא גם לריחה?

מכאן הגיע עסיס למסקנה שהדוד עדיין אינו בשל לקרבה אינטימית עם רעייתו. המראה והקול מאפשרים קשר ממרחק מה, אולם הנאה מריח אפשרית רק כאשר ממש קרובים. העובדה שהדוד נמנע מלהזכיר את חוש הריח, הביאה את הרעיה למסקנה שהדוד אינו בשל עדיין לקרבה פיזית ממשית, ועל כן היא אינה נענית לבקשתו.

6 כך למדתי מפיו של צבי קליין, מנהל ענף הכרם בקיבוץ מגדל עוז, ראו גם: עסיס (לעיל, הערה 1), עמ' 70. המילה "סמדר" מופיעה במקרא רק בשיר השירים שלוש פעמים. יש שפירשו שהכוונה לפרח הגפן ויש שפירשו שהכוונה לשלב הראשוני של הענבים (ראו: נ"ה טור-סיני, **מילון הלשון העברית הישנה והחדשה**, ח, ירושלים תש"ס, עמ' 4095-4096, הערה 1). לשני הפירושים קשה להניח שהתיאור של שועלים אוכלי סמדר הוא ריאלי.

7 עסיס (לעיל, הערה 1), עמ' 72-73.

8 ראו גם: י' גרוסמן, "אכלו רעים שתו ושכרו דודים" – דברי המספר, **בית מקרא** נג, ב, תשס"ח, עמ' 84 ובהערה 26 שם.

נקודת חובה נוספת מצא עסיס לדוד בביטוי הכפול בחלק ב1 "קומי לך" ו"לכי לך". עסיס רואה כאן לשון "לא סימפטית" (עמ' 67) ו"מגוממת ומאכזבת" (עמ' 72) הן מבחינת הפעלים משורש קו"מ והל"כ שמשמעם ללכת למקום אחר ולא לבוא אליו, הן מבחינת מילת היחס "לך" שהיא "סגנון מפריד"⁹. לדברי עסיס, לאחר שהרעיה השתמשה בכינוי השייכות לרבים "קַתְּלָנוּ" שבו היא מכלילה את דודה עמה,¹⁰ היינו הכותל של שניהם, הדוד עדיין מרחיק את רעייתו, ומכאן שאינו בשל לקשר אינטימי. אשר על כן היא משלחת אותו בטענה שהכרם שלהם סמדר, ולדעה זו הכרם הוא מטפורה לאהבה, והסמדר מטפורה לחוסר בשלות. הרעיה משלחת את הדוד לזמן נוסף שבו הוא יצטרך להבשיל עם אהבתו, "עַד שְׁיִפּוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצִּלְלִים", עד שיפסיקו הצללים להעיב על אור היום המבטא את האהבה השלמה והבשלה.

אין ספק שהיעדרו של חוש הריח בקריאת הדוד לרעיה בחלק ב2 הוא פרט חשוב שיש לתת עליו את הדעת. יחד עם זאת נראה לנו כי דבריו של עסיס הם בבחינת "הררים התלויין בשערה". באמצעות רמזים קלים מאוד הגיע עסיס למסקנה מהפכנית, שלפיה הדוד עדיין אינו בשל לקשר אינטימי, ועל פי תובנה זו השיב על שאלת היסוד של השיר. גם פירושו לביטוי "לכי לך" במשמעות מילולית (אף שאין זו כוונת הדוד) של "ללכת ממנו למקום אחר" אינה נראית לנו.

נבקש אפוא להלן להציע מבט אחר על טיב הקשר בין בני הזוג הללו.

ג. הצעה חדשה לניתוח השיר

נראה שנקודת המוצא לניתוח השיר צריכה להיות בביטוי "קַתְּלָנוּ" שבדברי הרעיה. כאמור, כינוי שייכות למדברים כאן. מה פשרו? את מי היא משתפת בכותל המדובר? לשם כך יש לברר היכן נמצאת הרעיה בעת שדודה בא מן ההרים. מהיכן היא רואה אותו?

בכמה מקומות בשיר השירים נראה שהרעיה נמצאת בבית הוריה. למשל: "אַחֲזָתִיו וְלֹא אֶרְפְּנוּ עַד שְׁהִיבֵיאתִיו אֶל בַּיִת אִמִּי וְאֶל חֶדֶר הוֹרְתִי" (ג', ד). ייתכן שגם השיר "אֲנִי יִשְׁנָה וְלִבִּי עָר" (ה', ב) מתאר את הרעיה בבית הוריה. נראה לי שגם בשיר שלנו **הרעיה נמצאת בבית המשפחה**, והוא הוא "קַתְּלָנוּ" – הכותל שלה ושל בני משפחתה. מהבית הזה היא רואה ושומעת את דודה מתקרב.

מה עמדת משפחת הרעיה לגבי הקשר שלה עם הדוד? גם לכך מצאנו התייחסויות במהלך הספר. בתחילת הספר הרעיה מקוננת: "בְּנֵי אִמִּי נִחְרוּ בִּי שְׁמִנִי נִטְרָה אֶת הַכְּרָמִים כְּרָמֵי שְׁלִי לֹא נִטְרָתִי" (א', ו), היינו אחיה אינם נותנים לה להשקיע בכרמה שלה, באהבתה לדודה.¹¹ בסוף

9 זקוביץ (לעיל, הערה 2), עמ' 68, טוען שבביטויים "קומי לך" ו"לכי לך" הדוד "אינו מפרש שתצטרף אליו, הדברים נלמדים מתוך עצמם, מההקשר". גם את ההסבר הזה לא נקבל להלן.

10 עסיס (לעיל, הערה 1), הרחיב על כינוי זה בעמ' 65.

11 עסיס שם, עמ' 40-41.

הספר ניתן לשמוע בדיבור ישיר את עמדת האחים הסקפטית כלפי אהבתה: "אָחוֹת לָנוּ קִטְנָה וְשָׂדִים אֵין לָהּ מַה נַעֲשֶׂה לְאַחֲנוּ בַיּוֹם שֶׁיִּדְבַר בָּהּ" (ח', ח) ואת תשובתה לטענתם: "אֲנִי חוֹמָה וְשָׂדֵי כְּמִגְדָּלוֹת" (שם, י).¹² נראה אפוא שגם בשיר שלנו קיים המצב המתואר במקומות אחרים בספר: **הבית אינו תומך בקשר שבין הדוד לרעיה.**

על פי זה ניתן להבין מדוע הדוד משתמש בביטויים המרחיקים ומפרידים לכאורה "קומי לך" ו"לכי לך". משמעות הפעלים הללו שהוא מבקש ממנה לקום וללכת מבית משפחתה, **ובעצם להמרות את פי בני משפחתה וללכת אחר ליבה היוצא אליו.** הצורך שלה לעשות מעשה הצהרתי גורם לדוד לא להשתמש בפועל 'בואי', כי העיקר כרגע הוא רצונו שרעייתו תקבל החלטה לקום וללכת מהבית. גם מילת היחס "לך" איננה מפרידה אותה ממנו, אלא מתפרשת במשמעות של החלטה אמיצה אישית ועצמאית שהוא מצפה ממנה להחליט על פרדה מהבית, החלטה כעין זו של רבקה אמנו שאמרה במילה אחת "אלך" (בראשית כ"ד, נח). הביטוי "לכי לך" מעלה בזיכרונו את הביטוי בעל המשמעות ההיסטורית שאמר הקב"ה לאברם: "לך לך מארְצְךָ וממולְדְּתְךָ ומבֵּית אָבִיךָ" (בראשית י"ב, א), וכמו שם גם כאן נדרשת הרעיה ללכת לה, לקבל החלטה על עזיבת בית אביה לדרך אחרת על פי מצפון אהבתה.

לאור ההבנה הזאת ניתן להסביר מה פשר ההבדל בין חלק ב1 לחלק ב2. בחלק ב1 הדוד מזמין את הרעיה לצאת אליו לטבע ושם להיפגש. הוא "מְשַׁגֵּחַ מִן הַחֲלוֹנוֹת מִצִּיץ מִן הַחַרְפִּים", ואינו נכנס לבית, כי כנראה חש את היותו בלתי רצוי שם. לפיכך מן החלונות הוא קורא לאהובתו ללכת לה מהבית ולבוא אליו, כאמור בחלק ב1. אולם הרעיה מנועה מלצאת את הבית.

כשהדוד מבין שלא יעלה בידו לפגשה ממש, הוא פונה אליה בחלק ב2 עם בקשה חדשה מצומצמת יותר: ליצור עימו קשר ממרחק כשהיא ספונה בביתה. הוא מתאר אותה בתיאור "יוֹנְתִי בְּחֻגֵי הַסֵּלַע", ושמה מדובר כאן על יונה הכלואה בתוך נקיקי סלעים, העפה לכל צד ואינה מצליחה להשתחרר מהסלע כי נלאתה למצוא הפתח. זוהי מטפורה לרעייתו הכלואה בתוך הבית ואינה יכולה לצאת. אשר על כן הוא מנמיך את ציפיותיו ומבקש שלפחות תראה לו דרך החלון את מראה ותשמיע לו את קולה. שלפחות ישוחחו מבעד לחלון אם אי אפשר לשוחח בחוץ, בקרבה ממשית. בכך מוסברת העובדה שחוש הריח אינו מוזכר בחלק ב2. אכן כדברי עסיס חוש הריח מבטא קרבה, שכן רק מי שעומד בסמוך יכול לחוש בו. אולם על הדוד והרעיה נגזר כעת לדבר ממרחק מה, מרחק המאפשר לראות ולשמוע אך אינו מאפשר להריח. ועל פי זה נבין את דימוי השועלים הקטנים המחבלים.

כבר פירש בעל מצודת דוד את הביטוי כך: "כי בני אדם ערומים כשועלים אחזו אותנו בהסתתם ופיתויים להיות נפרדים זה מזו לבל התקרב". אף אנו סבורים שמדובר על בני אדם המנסים בכוח להפריד את הדוד והרעיה. נראה כי השועלים הקטנים הם אחיה של הרעיה

12 לדעת עסיס שם, עמ' 188-190 האחים טוענים שהרעיה אינה מפותחת דייה ולכן אינה בשלה עדיין לקשר אבה, והיא מתווכחת איתם וטוענת שהיא אכן ראויה ובשלה.

המתנגדים לקשר, ומשום כך כולאים אותה בבית המשפחה ואינם נותנים לה לצאת לפגוש את האוהבה שהיא משתוקקת אליו.¹³ הרעיה מתחננת אל העולם בקול נואש: אנא, "אֶחָזוּ לָנוּ שׁוֹעֲלִים שׁוֹעֲלִים קִטְנִים מְחַבְּלִים כְּרָמִים וְכַרְמֵינוּ סְמָדָר". הקשר שבינה לבין הדוד עדיין סמדר, עדיין ראשוני, אך הוא אינו יכול להבשיל משום שהשועלים הקטנים מחבלים בו. היא מבקשת עזרה מכל מי שיכול לשמוע וללכוד את השועלים הללו, היינו לשכנע את אחיה שיסירו את התנגדותם.¹⁴

אלו הם גם הצללים המעיבים על הקשר בין הדוד לרעיה. הרעיה מבינה שעם צללים כאלה אי אפשר לקדם את הקשר, ועל כן היא שולחת את דודה באופן זמני אל הרי בתר "עַד שְׁפִיפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצֵּלָלִים". או אז הוא יחזור לקפץ ולדלג אליה בלי שום צללים שיעיבו על הקשר. את המטפורה "שְׁפִיפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצֵּלָלִים" נראה לנו לפרש על פי אבן עזרא ור"י קרא כך: רוח היום כביכול מעבירה את הצללים, כיוון שהשמש עומדת בראש השמים וכך אין צל. לדעת זקוביץ¹⁵ הכוונה כאן לרוח הבוקר שכאילו מנשבת ומסלקת את חשכת הליל. לפי דרכנו הצללים והחושך מסמלים את המצב הנוכחי של הרעיה הכלואה בתוך ביתה, ומצינו במקרא שהיושב כלוא חש עצמו בחושך.¹⁶ החושך שבו שרויה הרעיה מתקשר אל הביטוי "חֲגִי הַסֵּלַע" שגם הוא מתאר את היונה הכלואה במקום סגור וחשוך. הרעיה מלאה אופטימיות שרוח היום יגרש את הצללים, וכך היא תצא מאפלה לאורה ומשעבוד לגאולה – אל דודה. כאן המקום לציין כי השיר נפתח בתיאור של הדוד הדומה לצבי ומדלג על ההרים. דימוי לצבי מבטא גם מהירות וגם יופי.¹⁷ הצבי הוא חיית בר המסתובבת חופשית על ההרים והגבעות,

13 שלא כשירים האחרים בספר, כאן הרעיה אינה נוקבת בשם המפורש של אחיה, מסיבה ברורה: היא קוראת לעזרה מתוך בית משפחתה שבו האחים נמצאים. לפיכך שומה עליה להשתמש במעין 'שם קוד', כך שלא יוכלו להאשימה שהיא מבקשת את רעת אחיה שביניהם מתגוררת. הגם לכבוש את המלכה עמי בבית? לפיכך היא מפריחה לחלל העולם קריאה שיש בה שימוש במשל, מתוך תקווה שמישהו יבין את הנמשל ויסייע לה. ההקטנה בביטוי "שועלים קטנים" באה כמובן לגנאי. הגם שמדובר באחיה הגדולים, כשהיא ממשילה אותם, היא בוחרת במכוון בדימוי של "שועלים קטנים", כי למשל יש קיום בפני עצמו, וכדי לתאר בצבעים עזים גורם לא חשוב בקשר האהבה היוצר בו נזק ממשי מתאים לדמותם לשועלים קטנים המחבלים כרמים.

14 לדעת מ' פוקס, שירי **דודים ממצרים העתיקה**, ירושלים תשמ"ה, עמ' 81 הערה 19, השועלים כאן הם "סמל לבחורים חדורי תאוה המסכנים את הצעירות (שהן ה'כרמים'...)". את פירושו הוא מבסס על מספר הופעות של מוטיב השועלים בשירי האבה ממצרים העתיקה כסמל לתאוה. אולם בספרנו השועלים אינם מוזכרים במשמעות כזאת, ואדרבה, נראה מניתוח השיר שהם אמנם מחבלים באהבה אבל לא מסיבות של עודף תאוה כפי שהוא מתאר.

15 זקוביץ (לעיל, הערה 2), עמ' 74.

16 למשל: "יִשְׁבִּי חֲשֹׁךְ וְצִלְמוֹת אֲסִירֵי עֲנִי וּבְרָזְלָ" (תהילים ק"ז, ז); "לִפְקֹחַ עֵינַיִם עֲרוֹרוֹת לְהוֹצִיא מִמִּסְגַּר אֲסִיר מִבֵּית כְּלָא יִשְׁבִּי חֲשֹׁךְ" (ישעיהו מ"ב, ז).

17 עסיס (לעיל, הערה 1), עמ' 65.

ובשיר שלנו היא באה לבטא את הדוד הנמצא במצב הפוך מהרעיה: בעוד היא כלואה כיונה בחגוי הסלע בתוך כותלי ביתה תחת מרות השועלים, ולכן אינה יכולה לתת דרור לאהבתה, הדוד דומה "לְצָבִי אֹרְ לְעִפְרָה הָאֵלִים" היכולים לנוע בחופשיות על ההרים ועל הגבעות, וכך אהבתו אליה חופשית ובלתי מוגבלת. הפער שבין צבי המדלג בחופשיות על ההרים לבין יונה הכלואה "בְּחַגְוֵי הַסֵּלַע" מתאר יפה את היחס ביניהם.

ביטוי נוסף לפער בין המצב החופשי של הדוד למצב ההפוך של הרעיה ניתן למצוא בדימוי "הָרַעְהָ בְּשׁוֹשְׁנִים". עסיס¹⁸ התלבט אם השושנים כאן כמשמעם מתארים את הפרחים בהרים והגבעות שמחוץ לבית או שהם מטפורה לגופה של האישה.¹⁹ נראה לי שגם אם נבין את השושנים כמשמעם המקורי, פרחים הפורחים בטבע, מחוץ לבית, הרי שיש משמעות רבה לשושנים הללו ביחס לקשר בין הדוד והרעיה. השושנים מוזכרים להלן: "דודי יָרַד לְגִנּוֹ לְעִרוּגוֹת הַבָּשִׁים לְרַעוֹת בְּגָנִים וְלִלְקֹט שׁוֹשְׁנִים" (ו', ב).²⁰ הדוד לוקט שושנים למען רעייתו. נמצא אפוא שכך יש לפרש את הביטוי "הָרַעְהָ בְּשׁוֹשְׁנִים" אצלנו: הדוד יכול ללכת באופן חופשי בין השושנים, אבל הוא אינו יכול ללקוט בעבורי שושנים ולהביאם לי, שכן אני כלואה בביתי.²¹ נמצא אפוא שהשיר הזה כולו ערגה שלמה של "אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה... אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה בהם נקשר עמה באהבה עזה" (לשון רש"י בהקדמתו לספר). אין פגם באהבתם, לא של התלבטות מצדה כדברי חכם ולא של חוסר בשלות מצדו כדברי עסיס. אהבתם כולה יפה היא, ומום אין בה, ורק מניעים חיצוניים הם המונעים מהם להיפגש ומטילים צל כבד על אהבתם. סביר להניח כי השיר שלפנינו מבטא מציאות שכיחה למדיי בחברה פטריארכלית שבה הבת היא רכוש האב ובניו, והם המחליטים למי תינשא. גם בחברה שכזו יכולה פתאום לפרוח אצל הבת אהבה המקלקלת את השורה – את המקובל והנורמטיבי בחברה, והשיר שלפנינו מתאר בעדינות וברגישות את העימות שנוצר בסיטואציה מעין זו: את החיזורים ההדדיים

18 שם, עמ' 71.

19 כדברי זקוביץ (לעיל, הערה 2), עמ' 73.

20 גם שם השיר מתאר קשר שלא צלח, ומיד לאחר התיאור של הדוד הלוקט שושנים מופיע שם פסוק (ג) הדומה לפסוק טז שבשירנו: "אֲנִי לְדוּדִי וְדוּדִי לִי הָרַעְהָ בְּשׁוֹשְׁנִים".

21 ג"ח כהן, **עיונים בחמש מגילות**, ירושלים תשמ"ד, עמ' 64, שאף הוא תיאר את מוטיב החושים בשירנו ואת ההקבלה בין החושים שבטבע בפסוקים יב-יג לחושים שבמעשה האהבה, טוען שהשושנים כאן מבטאים את חוש הריח. אולם הוא לא עמד על כך שחוש הריח נעדר מבקשת הדוד שבפסוק יד כדברי עסיס שהבאנו לעיל. לפיכך יצא לו כהמשך לבקשת הדוד לראות את מראיה ולשמוע את קולה ש"הרעיה חשה שהדוד 'רועה בשושנים' (חוש הריח)", היינו חוש ריחה של הרעיה. אולם לפי ההבנה שדוקא חוש הריח נעדר מבקשת הדוד, יש לראות בכך שהרעיה שולחת אותו לשושנים דוקא ביטוי לאכזבה, כאומרת: במקום להריח את ריחי שלי תיאלץ בינתיים להישלח אל הרי בתר ולהריח את ריחם של השושנים.

בתנאים מגבילים ואת ההבנה שיש לפעמים לחכות במצבים כאלה עד שינוסו הצללים.²² לכן השיר אינו מסתיים ב'סוף טוב', אבל הקורא מפוצה בכך שהסיום שלו הוא זמני ואינו קבוע.²³

ד. משמעות אלגורית

אמון אני על דברי חז"ל ששיר השירים קודש קודשים משום היותו משל. בפרק זה אנסה בזהירות להציע נמשל לשיר שבו עסקנו, לאור הניתוח וההסבר שהצענו. בעל מצודת דוד מציע שהנמשל הוא האספסוף שפיתה את ישראל לעשות את העגל בימי יציאת מצרים: "ומצאו יד לעשות פירוד ביני ובין המקום ברוך הוא משך ארבעים שנה שהייתי במדבר". הסבר זה מתאים להנחתו שהתיאור כאן קשור לאירוע בתקופה היסטורית ספציפית. אני רוצה להציע שאין מדובר כאן על תקופה מסוימת, אלא על תופעה המלווה את כנסת ישראל והקב"ה לאורך כל ההיסטוריה, והיא שבני משפחות האדמה מונעים מכנסת ישראל להתקשר אל דודה.

כבר חז"ל במדרש אמרו (שיר השירים רבה פרשה ב, ג):

ר' ברכיה אמר 'שועלים קטנים' אלו ארבע מלכיות, שנא' (משלי ל') 'ארבעה הם קטני ארץ', 'מחבלים כרמים', אלו ישראל שנאמר 'כי כרם ה' צבאות בית ישראל'...

כנסת ישראל כלואה בשבי הגלות, ושם אחיה הגדולים - שועלים קטנים מחבלים כרמים - מקשים עליה להיפגש עם דודה. כנסת ישראל רואה את דודה מתקרב ומבקש את אהבתה, אבל היא איננה יכולה להתקרב אליו בגלל אחיה הגדולים בני משפחת העמים המונעים זאת ממנה. בדמיוננו יכולים אנו לראות את המרתפים שבהם התכנסו יהודים לתפילה חרישית של אהבה מוסתרת, כשהקב"ה משקיף מבחוץ בעד החרכים הקטנים ומתאווה לראות את מראיה של כנסת ישראל ולשמוע את קולה. אפילו בעידן המודרני, במאות ה'ט-כ' שבהן "הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו", כשחשבנו שכנסת ישראל כבר אינה כפופה לשועלים קטנים, גילינו בגלות אירופה - במערבה ובמזרחה - שעדיין השועלים מחבלים, ואולי הם אף השתכללו. כמו יונה כלואה בחגווי סלע פנתה כנסת ישראל אל הקב"ה ממעמקים, הראתה את מראיה והשמיעה את קולה, ברם את ריחה הוא אינו מריח מאז חורבן הבית וביטול הקטורת. ועד היום הדוד מחכה ומצפה לרעייתו, "אחר כְּתָלָנו", ואומר לה "קומי לך". "התנערי מעפר קומי שבי ירושלים התפתחי מוסרי צוארך שביה בת ציון" (ישעיהו נ"ב, ב).

22 תיאורים כאלה מופיעים בספרות היהודית לכל אורך הדורות, למשל סיפור בת כלבא שבוע ור' עקיבא בתלמוד הבבלי, כתובות סב ע"ב ועוד.

23 בנוגע לשאלה אם האהבה בשיר השירים התממשה לבסוף ראו: ' גרוסמן (לעיל, הערה 8), עמ' 79-88; ' שרלו, **אחריו נרוצה**, תל אביב תשס"ג, עמ' 34.

